

1-§. Umumiy qoidalar

1. Mazkur BHMSning maqsadi mulk, xo‘jalik yuritish yoki tezkor boshqaruv huquqlari asosida banklar va boshqa kredit tashkilotlaridan tashqari xo‘jalik yurituvchi sub’yektga (keyingi o‘rinlarda — korxona) tegishli bo‘lgan nomoddiy aktivlarning buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotda aks ettirishni uslubiyotini belgilash hisoblanadi

2. Nomoddiy aktivlarni hisobga olishning asosiy qoidalari bo‘lib: tan olish paytini belgilash, balans qiymatini, foydali xizmat muddatini baholash, amortizasiya hisoblash usullarini belgilash, balans qiymatidagi boshqa o‘zgarishlarni baholash va hisobga olish hamda ularning chiqib ketishidan moliyaviy natijalarni aniqlash, shuningdek ular bo‘yicha axborotlarni moliyaviy hisobotda yoritib berish tartibi hisoblanadi.

3. Mazkur BHMSning qoidalari quyidagilarni hisobga olish qoidalariga nisbatan qo‘llanilmaydi:

a) O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan 1998 yil 3 dekabrda 64-son bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standarti ([11-sonli BHMS](#)) «Ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga xarajatlar»ga (ro‘yxat raqami 581, 1998 yil 28 dekabr, Normativ hujjatlar axborotnomasi, 1999 y., 6-son) muvofiq hisobga olinadigan ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari xarajatlari;

b) O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standarti ([6-sonli BHMS](#)) «Ijara hisobi»ga (ro‘yxat raqami 1374, 2004 yil 22 iyun)

(O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2004 y., № 25, 292-modda) muvofiq hisobga olinadigan ijara turlari;

v) kelgusi davr xarajatlari.

4. Mazkur BHMSda ishlatiladigan asosiy atamalar va ta’riflar:

a) **nomoddiy aktivlar** — korxona tomonidan uzoq muddat mobaynida ishlab chiqarish, ishlar bajarish, xizmatlar ko‘rsatish yoki tovarlarni sotish jarayonida foydalanish maqsadida yoxud ma’muriy va boshqa funksiyalarni amalga oshirish uchun ushlab turiladigan, moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo‘lmagan identifikasiyalanadigan mol-mulk ob’yektlari.

b) **amortizasiya** — foydali xizmat muddati mobaynida nomoddiy aktivning amortizasiyalanadigan qiymatini uning vazifasidan kelib chiqqan holda mahsulot (ishlar, xizmatlar) tannarxiga yoki davr xarajatlariga tizimli taqsimlash va kiritish;

v) **amortizasiyalanadigan qiymat** — kutilayotgan (baholangan) tugatish qiymatini chegirgan holda aktivning boshlang‘ich (qayta tiklash) qiymati summasi;

g) **foydali xizmat muddati** — korxona tomonidan aktivdan foydalanish ko‘zda tutilgan davr yoki korxona ushbu aktivdan foydalanishdan olishni mo‘ljallayotgan mahsulot (ishlar va xizmatlar) miqdori;

d) **boshlang‘ich qiymat** — nomoddiy aktivlarni yaratish (ishlab chiqish) yoki sotib olish bo‘yicha haqiqatda amalga oshirilgan xarajatlar qiymati (pul mablag‘lari yoki ularning ekvivalentlarining summasi yoxud boshqa to‘lovlarning joriy qiymati), shu jumladan to‘langan va qoplanmaydigan soliqlar (yig‘imlar),

shuningdek aktivni undan maqsadga muvofiq foydalanish uchun ishga yaroqli holatga keltirish bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa xarajatlar qiymati;

ye) **tugatish qiymati** — nomoddiy aktivning chiqib ketishi bo'yicha kutilayotgan xarajatlarni chegirgan holda uning foydali xizmat muddati oxirida aktivni tugatish chog'ida olinishi kutilayotgan, aktivning taxmin qilinayotgan (baholangan) summasi.

j) **joriy qiymat** — ma'lum sanadagi amal qilayotgan bozor narxlari bo'yicha nomoddiy aktivlarning qiymati yoki xabardor qilingan, bitimni amalga oshirishni xohlovchi, bir-biridan mustaqil taraflar o'rtasida bitimni amalga oshirishda aktivni sotib olish yoki majburiyatlarni bajarish uchun yetarli bo'lgan summa;

z) **qoldiq (balans) qiymat** — nomoddiy aktiv moliyaviy hisobotda (buxgalteriya balansida) aks ettiriladigan qiymat va u boshlang'ich (qayta tiklash) qiymati va jamlangan amortizasiya summasi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi;

i) **faol bozor** — oldi-sotdi ob'yektlari bir turda (bir xil) bo'lgan va har qanday vaqtda bitimni amalga oshirishni xohlovchi manfaatdor sotuvchi va xaridorlarni topish mumkin bo'lgan, shuningdek narxlar haqidagi ma'lumotlar oshkor (hammabop) bo'lgan bozor;

k) **mutlaq huquq** — bu qonun hujjatlarida belgilangan tartibda faqatgina huquq egasi tomonidan yoki uning roziligi bilan uchinchi shaxsga berilishi mumkin bo'lgan mulkiy huquq.

5. Nomoddiy aktivlarni ta'rifi aktivdan xo'jalik faoliyatida foydalanilishni va u moddiy qiymatga ega bo'lmasligini talab qiladi. Agarda moddiy mohiyatga ega

bo'lmagan (pul mablag'lari ko'rinishida bo'lmagan) aktivlar yuridik huquqlar, jumladan mulk huquqi bilan o'zaro munosabatda bo'lishi mumkin bo'lgan va ulardan uzoq muddat davomida foydalanilgan taqdirda nomoddiy aktivlar ta'rifiga javob beradi.

6. Aktivlarni buxgalteriya hisobiga nomoddiy aktivlar sifatida qabul qilishda bir vaqtning o'zida quyidagi shartlar bajarilishi kerak:

a) moddiy-ashyoviy tuzilishga (shaklga) ega bo'lmasligi;

b) aktivlardan mahsulot ishlab chiqarishda, ishlar bajarish yoki xizmatlar ko'rsatishda yoxud korxonaning ma'muriy va boshqa funksiyalari uchun uzoq muddat, ya'ni davomiyligi 12 oydan yuqori foydali xizmat muddati yoki agar u 12 oydan oshadigan bo'lsa, oddiy operasion sikl mobaynida foydalanish. Bunda aktivning qiymati bir birlik (komplekt) uchun O'zbekiston Respublikasida belgilangan (xarid qilish paytida) eng kam ish haqi miqdorining kamida ellik baravarini tashkil qiladi. Korxona rahbari nomoddiy aktivlar tarkibida hisobga olish maqsadida hisobot davri uchun aktivlar qiymatining kamroq chegarasini belgilashga haqli;

v) korxona ushbu aktivni keyinchalik qayta sotishni mo'ljallamaydi;

g) ishonchlilik, ya'ni korxonada aktiv va unga bo'lgan mutlaq huquqning mavjudligini tasdiqlovchi tegishli ravishda rasmiylashtirilgan hujjatlarning (patentlar, guvohnomalar, boshqa muhofaza qiluvchi hujjatlar, patent, tovar belgisidan voz kechish (sotib olish) shartnomasining) mavjudligi;

d) identifikasiya qilish imkoniyati.

7. Nomoddiy aktiv identifikasiya qilinadigan bo'lib hisoblanadi, agarda u quyidagi mezonlardan biriga muvofiq kelsa:

a) ajraladigan bo'lsa, ya'ni uni korxonadan ajratib bo'lsa hamda sotish, berib yuborish, ijaraga berish, alohida yoki ular bilan bog'liq aktiv, kontrakt yoki majburiyat bilan birga ayirboshlash (gudvilldan tashqari) mumkin bo'lsa.

Agar EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazasi tegishli asosiy vositaning (shu jumladan o'rnatilmagan) tarkibiy qismi hisoblansa, u moddiy aktiv ahamiyatiga ega bo'lgan asosiy vosita bilan birga qaraladi. Agar EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazasi tegishli asosiy vositaning tarkibiy qismi hisoblanmasa va mutlaq huquq korxonaga tegishli bo'lsa, u nomoddiy aktiv hisoblanadi;

b) ushbu huquqlar beriladigan yoki korxonadan yoxud boshqa huquq va majburiyatlardan ajraladigan bo'lishidan qat'i nazar, shartnomaviy va boshqa yuridik huquqlardan paydo bo'ladi.

8. Korxona nomoddiy aktiv bilan bog'liq kelgusidagi iqtisodiy naf olish ehtimoli faqatgina quyidagi hollarda mavjud bo'ladi:

a) aktivning korxonaning kelgusidagi iqtisodiy nafni (daromadini) ko'paytirishga qodirligi, shuningdek korxonaning aktivdan ushbu maqsadda foydalanish maqsadi isbotlanganda;

b) korxona kutilayotgan kelgusidagi iqtisodiy nafni olishi uchun yetarlicha resurslar mavjud bo'lganda yoki ularning hammabopligini isbotlash mumkin bo'lganda.

9. Nomoddiy aktivlarning buxgalteriya hisobi birligi bo'lib inventar ob'yekti hisoblanadi. Nomoddiy

aktivlarning inventar ob'yehti bo'lib bitta patentdan, guvohnomadan, huquqdan voz kechish shartnomasidan va shu kabilardan kelib chiqadigan jami huquqlar hisoblanadi. Bir inventar ob'yehti boshqasidan ajratilishining (identifikasiya qilinishining) asosiy belgisi bo'lib, ular tomonidan mahsulot ishlab chiqarish, ishlar bajarish yoki xizmatlar ko'rsatishda mustaqil vazifalarning bajarilishi yoxud korxonaning ma'muriy va boshqa funksiyalari uchun ishlatilishi hisoblanadi.

Ikkita yoki bir nechta korxona mulkida bo'lgan nomoddiy aktivlar ob'yehti har bir korxona tomonidan umumiy mulkdagi uning ulushiga teng miqdorda nomoddiy aktivlar tarkibida aks ettiriladi.

10. Nomoddiy aktivlarga mazkur BHMSning [6-bandida](#) keltirilgan shartlarning barchasiga javob beruvchi quyidagi ob'yehtlar kiritilishi mumkin:

a) patent egasining ixtiro, sanoat namunalari va foydali modellarga bo'lgan mutlaq huquqi;

b) muallif yoki boshqa huquq egasining EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalariga bo'lgan mutlaq huquqi;

v) muallif yoki boshqa huquq egasining integral mikroxejalarning topologiyalariga bo'lgan mutlaq huquqi;

g) huquq egasining tovar belgisi va xizmat ko'rsatish belgisiga bo'lgan mutlaq huquqi, shuningdek tovar ishlab chiqarilgan joy nomidan foydalanish huquqi;

d) huquq egasining seleksiya yutuqlariga bo'lgan mutlaq huquqi;

ye) gudvill

j) tabiiy resurslardan foydalanish huquqi, ya'ni yer osti boyliklari, atrof-muhitdagi boshqa resurslar, atrof-muhit to'g'risidagi geologik va boshqa ma'lumotlar va shu kabilardan foydalanish huquqi;

z) yer uchastkasidan foydalanish huquqi;

i) boshqa nomoddiy aktivlar (mahsulot ishlab chiqarish, ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish, iqtisodiy va boshqa imtiyozlardan foydalanish huquqi va shu kabilar).

Nomoddiy aktivlar tarkibiga korxona xodimlarining intellektual va ishchanlik sifati, ularning malakasi va mehnatga qobiliyati kiritilmaydi, chunki ular o'zlarining egalaridan ajralmas hisoblanadi va ularsiz foydalanish mumkin emas.